

Middelalderen

Antisemittisme i middelalderen

I 1475 forsvant to og et halvt år gamle Simon fra byen Trento i det nåværende Nord-Italia. Det oppsto et rykte om at gutten var blitt kidnappet og myrdet av jødene. De lokale myndighetene handlet deretter raskt. Jødene i området ble arrestert og utsatt for hard tortur, og en rekke jødiske menn ble henrettet. I 1582 ble gutten erklært som helgen.

Hva forteller denne historien oss om holdninger til jødene blant kristne europeere i middelalderen? Hvilke oppfatninger gjorde at jødene som gruppe kunne bli anklaget og straffet for slike påståtte forbrytelser?

Jerusalem ødelegges

I år 70 ødela Titus, som senere ble romersk keiser, det jødiske templet i Jerusalem. Ødeleggelsen av templet bidro til at jødene etter hvert ble spredt over hele verden. I Europa ble det etablert nye jødiske samfunn blant annet i det nåværende Frankrike, Tyskland, Spania og Italia. Jødene var ingen enhetlig gruppe. I tidlig middelalder fantes de i alle yrker, og de levde i ulike områder under forskjellige levekår.

I år 135 slo romerne ned et større jødisk opprør, *Bar Kokba-oppstanden*. Etter dette ble det forbudt for jøder å oppholde seg i Jerusalem.

Antisemittismens kristne røtter

I den førmoderne verden var fiendtligheten mot jødene i all hovedsak religiøst begrunnet. Kirken definerte seg i kontrast til den jødiske religionen, som den beskrev som en falsk og utdatert lære. Kristendommen søkte å utkonkurrere og erstatte jødedommen.

Kristne teologer fremstilte jødene som blinde løgnere som hadde nektet å anerkjenne Jesus Kristus som frelser, og som derfor var blitt fratatt posisjonen som Guds utvalgte folk. I tillegg anklaget de jødene for å ha stått bak korsfestelsen av Jesus. En av de mest sentrale tidlige kristne tenkerne, Augustin (354–430), hevdet for eksempel at jødene var ansvarlige for at Jesus ble drept.

Tidlig middelalder

I tidlig middelalder (ca. 500–1050) var det hovedsakelig de religiøse og politiske myndighetene som uttrykte fiendtlige holdninger til jødene. De søkte også å innføre diskriminerende bestemmelser overfor den jødiske befolkningen. Representanter for kirken forsøkte blant annet å forby blandingsekte mellom jøder og ikke-jøder. På 500-tallet var det forbudt for kristne å gifte seg med jøder i områder i det nåværende Frankrike. Mange steder var det også forbudt for jøder å eie jord og ha kristne tjenere. Fra denne perioden finnes det likevel forholdsvis få eksempler på direkte fysiske angrep på jøder.

Forsterket hat

I løpet av høymiddelalderen ble fiendtligheten mot jødene forsterket. Fra nå av ble ikke jødene bare oppfattet som løgnere og religiøse stabukker som nektet å slutte opp om kristendommen. De jødiske samfunnene ble nå også fremstilt som en trussel: Man hevdet at de arbeidet i det skjulte for å ødelegge det kristne fellesskapet.

Korstogene

En økt fiendtlighet mot jødene kom til uttrykk i forbindelse med de europeiske korstogene. I 1095 samlet riddere fra ulike deler av Europa hærstyrker for å gjenerobre Jerusalem og Det hellige land, etter oppfordring fra pave Urban 2. Deretter fulgte en rekke nye korstog i løpet av 1100- og 1200-tallet.

Enkelte korsfarere mente at krigen mot kristendommens fiender ikke bare skulle foregå i «Det hellige land», men at den også skulle føres mot de jødiske befolkningene i Europa. Dette førte flere steder til voldelige forfølgelser. Særlig i Frankrike og i områdene rundt Rhinen i det nåværende Tyskland ble den jødiske befolkningen hardt rammet. Jødene fikk «valget» mellom å la seg omvende til kristendommen eller å bli drept. Tusenvis av jøder antas å ha blitt myrdet i løpet av mai og juni 1096. I enkelte byer ble de jødiske samfunnene fullstendig utslettet.

Ritualmordanklager

På 1100- og 1200-tallet utviklet det seg også nye antijødiske forestillinger. En av dem var *ritualmordanklager*: påstander om at jødene myrdet kristne barn i forbindelse med sine religiøse ritualer. De første ritualmordanklagene vi kjenner til, er fra Norwich i England i 1144. I århundrene som fulgte, spredte de seg til store deler av Europa. Ritualmordanklagene var rent oppspinn som gjerne ble avvist av paven og den offisielle kirkeledelsen. Likevel førte de flere ganger til voldshandlinger, dødsdommer og henrettelser.

Anklager om griskhet

I de kristne samfunnene var det også vanlig å fremstille jødene som hensynsløse, griske og gjerrige pengeutlånere. Forræderen Judas Iskariot, som ifølge den kristne Bibelen solgte Jesu liv for tretti sølvpenner, ble i den religiøse forkynnelsen brukt som bilde på jødernes påståtte uærlighet og griskhet. I løpet av høymiddelalderen fikk slike beskyldninger økt grobunn. Kirken forbød i denne perioden kristne å drive pengeutlån mot rente, fordi det ble regnet som umoralsk. Jødene var derimot utestengt fra flere yrker og fikk heller ikke eie jord. Dette bidro til at en del jøder fikk en sentral rolle i utlånsmarkedet på 1100- og 1200-tallet. Ut fra dette utviklet det seg nye myter om den «gjerrige og griske jødiske utlåneren».

Selv om kristne etter hvert tok over mye av virksomheten, levde de negative forestillingene om «den jødiske utlåneren» videre – også i områder hvor det ikke lenger fantes noen jødisk befolkning. Kristne pengeutlånere ble for eksempel ofte anklaget for å «oppføre seg som jøder».

Massakre og demonisering

I senmiddelalderen (ca. 1300–1500) ble Europa rammet av store kriser og katastrofer. Mellom 1347 og 1351 herjet det en byllepest som senere er blitt kalt Svartedauden, og som tok livet av minst en tredel av befolkningen. Denne situasjonen førte med seg en jakt på syndebukker – og påfølgende angrep på de jødiske samfunnene.

Det oppsto rykter om at pesten var forårsaket av en *jødisk sammensvergelse*: at jødene hadde forgiftet drikkevannskildene for å skade den kristne befolkningen. Ryktene ble avvist av paven, men støttet av mange lokale kirkelige og politiske ledere. *Konspirasjonsteorien* fikk raskt voldelige konsekvenser. Mellom 1348 og 1351 ble jøder over hele Europa myrdet. I områder og byer som Rhinland, Frankfurt, Speyer, Strasbourg, Nürnberg, Augsburg og Mainz i det nåværende Tyskland og Frankrike ble de jødiske samfunnene regelrett utslettet i løpet av 1348.

På 1300 og 1400-tallet fikk forestillinger om djevelen og djevelens makt også en mer sentral plass i kristen kultur og forkynnelse. En av årsakene var at sykdomsepidemiene, sammen med kriger og uro, skapte en krisestemning i store deler av den europeiske befolkningen. Dette forsterket de negative beskrivelsene av jødene ytterligere. Kristen billedkunst, drama, satire og legender beskrev jødene som djevleske og som djevelens medhjelpere, og fremstilte dem med horn eller som skorpioner. Jødene ble altså beskrevet som demoner i menneskeskikkelse: De ble *demonisert*.